

3. Горіна Ірина. Чому Україна не бажає щороку отримувати мільярд гривень?! [Електронний ресурс] / І. Горіна // Дзеркало тижня. – 2010. – №44. – Режим доступу: <http://dt.ua/articles/61533>. – Назва з екрана.

4. Жукевич О.М. Досвід оподаткування підакцизних товарів в Україні та країнах ЄС [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vchtei/2010_2/NV-2010-V2_39.pdf. – Назва з екрана.

5. Пособие по налоговой политике / Под редакцией Партасарати Шома. – Вашингтон, округ Колумбия: Отдел налоговой политики,

Управление по бюджетным вопросам, Международный валютный фонд, 1995. – XII, 387 с.

6. Соколовська А.М. Основи теорії податків: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2010. – 326 с.

7. Фрадинський О.А. Еволюція акцизного оподаткування в Україні [текст] / О.А. Фрадинський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – №1. – С. 112–115.

8. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение: Учебник. М.: ИНФРА-М, 2000. – 429 с.

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ,
к.е.н., професор

Основна категоріальна структура теорії тіньової економіки

У статті розглядаються методологічні засади формування теорії тіньової економіки, її основної логико-категоріальної структури.

Ключові слова: вихідна, центральна, завершальна категорії теорії тіньової економіки.

В статье рассматриваются методологические основы формирования теории теневой экономики, ее основной логико-категориальной структуры.

Ключевые слова: исходная, центральная, завершающая категория теории теневой экономики.

In the article the methodological base of formation of shadow economy, in article the methodological base of main logical categorical structure is considered.

Keywords: initial, central, final category of theory of shadow economy.

Постановка проблеми. Процеси деформації державного управління, викликані ними масштабні загрози з боку факторів суттєвої тінізації соціально-економічних процесів, чинників тінізації транснаціонального рівня обумовлюють необхідність створення системної їм протидії, в тому числі гносеологічними засобами, становлення та розвитку теоретичних досліджень тінєвих соціально-економічних явищ. У зв'язку з цим розгляд шляхів піднесення методологічного інструментарію досліджень тінєвої економіки на основі становлення теорії тінєвої економіки в умовах сучасних системних кризових явищ є актуальним напрямом економічних досліджень, засобом значного поглиблення вивчення природи тінєвих механізмів.

Необхідність протидії тінєвій економіці знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актах держави, таких як Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення

боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, №84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, №1615/2005), постановвах Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки» (2006, №1767), з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання, цілий ряд відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з тінєвої економіки відносяться праці В.Д. Базилевича, А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, С.О. Коваленка, І.І. Мазур, В.О. Мандибури, В.М. Поповича, О.В. Турчинова та інших. Значний внесок у розробку адміністративно-правових, кримінально-правових, кримінологічних аспектів протидії тінєвій економіці здійснили вітчизняні вчені-юристи. В той же час у зв'язку з недостатнім системним вивченням явища тінєвої економіки, створення її теорії як логічно побудованої системної організації категоріального апарату теоретичного пізнання, особливості прояву тінєвої економіки, її дисфункційної природи у вітчизняних умовах потребують подальшого спеціального вивчення, зокрема розробки категоріальної структури теорії тінєвої економіки.

Метою статті є подальший розвиток методологічного забезпечення вивчення сутності тінєвої економіки на основі побудови спеціальної теорії як системної дисфункції державного управління, розвитку його кризових форм існування.

Виклад основного матеріалу. Теорія являє собою систему категорій та законів, що відображають у своїй структурі сутність предмета дослідження в цілому, тобто його цілісну структуру. Теоретична проблема дослідження висувається лише там, де мова йде про цілісний розгляд предмета, об'єкта.

Проблема виникає тоді, коли як наслідок відкриття нових фактів дійсності одна емпірична теорія стикається у протиріччя з іншою емпіричною теорією. Інакше кажучи, коли нові факти, явища, які неможливо пояснити на підставі попередньої теорії, дозволяють побудувати нову емпіричну теорію більш високого рівня узагальнення, що являє собою більш розгорнуту структуру категоріального апарату. Вона являє собою не поправку, доповнення до старої теорії, а її діалектичну протилежність [1, с. 195; 2, с. 302–318].

Проблема формується, таким чином, на підставі антиномії двох емпіричних теорій – їх основних тез та положень. Саме антиномія є адекватною формою реалізації теоретичної проблеми, оскільки вона окреслює крайні сторони поля дослідження, кордони його простору. Цими кордонами є сторони діалектичної тріади – теза та антитеза як позитивні форми знання, що одночасно виключають та передбачають один одного безпосереднім чином. Теорія покликана виявити їх опосередкований зв'язок та єдність.

Сама проблема через розгортання антиномій формується історично, як заперечення попереднього розвитку в системі категорій пізнання, і не може виступати як автономне відбиття явища дійсності без розгортання логіки дослідження та викладення категоріального апарату. Так, наприклад, неможливо встановити причини формування тінювих процесів, не вивісивши їх із протиріч розвитку вихідних формально «чистих» по відношенню до тінізації субстанціональних категорій економічної системи. Історичний розвиток онтологічних протиріч системи призводить до появи в ній явищ діалектичного заперечення – кризових процесів системного чи локального характеру, вчасне не обмеження, не опанування якими викликає накопичення дисфункціональних властивостей та тінізацію. У гносеологічному аспекті формується визначена причинно-наслідковими категоріальними зв'язками більш розвинута теорія, що відбиває діалектику розгортання антиномії – категорій «тінюва економіка», «кризове управління», «нетранспарентність розвитку» тощо. Проблема продовжує формуватися, зрости, породжуючи в міру розвитку цього процесу більш глибокі, досконалі ідеї (положення).

Таким чином, ідея історично формується паралельно разом із розвитком проблеми. Сутність її виявляється в тім, що вона встановлює у загальній формі зв'язок між категоріальним рядом членів антиномії. Тому вона з самого початку має інтеграційно-синтетичний характер і є результатом теоретичного дослідження, яке здійснює приведення всіх особливостей, складних формоутворень предмету до загальної основи [1, с. 198].

Так, одна із можливих основних ідей «теорії тінювої економіки» може бути представлена на цьому етапі дослідження у вигляді зведення всього різноманіття причин розвитку тінювих процесів до їх субстанціональної основи – дисфункціонального розвитку державного управління як головного фактора високого рівня тінізації економіки країни в цілому. Самі трансформаційні процеси за певних дисфункціо-

нальних станів значно посилюють загрози подальшої тінювої руйнації економічної системи [3, с. 3–7].

Основоположним першопочатком, вихідним пунктом теорії є її принцип. Останній є, у свою чергу, першим і найбільш загальним визначенням ідеї. Але він формулюється у формі найбільш загального та вихідного теоретичного поняття (категорії), змістом якого виступає найбільш загальний закон, що виявляє субстанціональне відношення предмету дослідження.

У русі єдиної субстанції даної предметної галузі знаходиться логічна основа єдності всіх понять (категорій) теорії, що зв'язані між собою її вихідним принципом. Інші принципи теорії виконують методологічну функцію подальшої конкретизації ідеї, є основою окремих розділів теорії, її відгалужень.

Таким чином, категоріальна структура теоретичної системи може бути сформована навколо її стрижня – трьох основних категорій: 1) вихідної; 2) центральної і 3) завершальної [1, с. 203].

Метод сходження від абстрактного до конкретного передбачає після встановлення предмету науки перехід до виділення вихідної генетичної і структурної «клітинки» предмета дослідження, а також вибору початкового пункту аналізу і викладення сутності самої цієї «клітинки». На наш погляд, вихідна категорія теорії тінювої економіки має бути «клітинкою» предмету, яка відбиває відношення (взаємозв'язок) загального (загальної субстанції) і окремого. Вона за своєю структурою являє собою, таким чином, відносно єдність протилежностей, «елементарну конкретність». Завдяки цьому з вихідної категорії теорії стає можливим виведення більш складних, синтетичних понять і законів.

Такою вихідною категорією теорії, на наш погляд, як результат наукової гіпотези, є категорія «тінюва економіка є формою кризи державного управління». Вона є результатом завершальної категорії попередньої економічної теорії, але остання стає вихідною категорією лише тоді, коли досягає достатнього ступеня узагальнення та поглиблюється до розуміння субстанції [1, с. 203]. Як загальне чи всезагальне тут виступає така сторона (субстанція) визначеної вихідної категорії, яка присутня у кожному досліджуваному явищі дійсності і є визначальним по відношенню до всіх інших сторін або властивостей цих явищ. Так, поняття «тінюва економіка» є результатом дослідження співвідношення «державне управління – суб'єкт господарювання». Перша сторона цього співвідношення з урахуванням двох кіл особливостей, як вихідна категорія, у русі від одного явища дійсності до іншого змінюється, розвивається, тобто існує у кожному із них у суто специфічному вигляді, наприклад у фінансовій, зовнішньоекономічних сферах, процесі приватизації держмайна тощо. Простежуючи послідовність зміни цієї сторони загального у вихідній категорії при переході від одного матеріального утворення до іншого і пояснюючи із цих змін зміни в особливих властивостях кожного з них, ми весь час рухаємося від абстрактного до конкретного, від менш багатого змісту до більш багатого. Взв'язав, таким чином, за вихідне те,

що є вихідним у самій дійсності, ми неодмінно досягаємо у русі пізнання логічну побудову дійсної історії тінізаційних процесів та їх сутності [4, с. 200].

Центральна категорія теорії тіньової економіки формується вже як специфічна для даної теорії і, за видимістю, прямо протилежна (через діалектичне заперечення) вихідній. Такою категорією, на наш погляд, є категорія «паразитарна елітна економіка – базова основа тінізації національного економічного простору» [5, с. 233–271; 6, с. 62–65].

Центральна категорія тіньової економіки діалектично протилежна вихідній категорії «державне управління». Вона історично і логічно означає руйнацію останнього.

Центральна категорія не може бути безпосередньо дедуктованою із вихідної, будь-який перехід від однієї категорії до іншої, протилежної, передбачає введення в цей рух привідних зовнішніх ланок, що сполучують у собі риси попередньої і послідувочої категорії. Щодо теорії тіньової економіки, то такими привнесеними ззовні, опосередкованими ланками є категорії «дисфункція», «модернізація», «глобалізація», «міжсекторний розрив» тощо.

У центральній категорії системи розкривається специфічна сутність предмета дослідження – тінізаційний механізм розвитку. Порівняно з вихідною категорією центральна категорія – «паразитарна елітна економіка» специфічна, але по відношенню до інших системних, синтетичних категорій теорії вона є загальною і набуває значення також основного принципу теорії. Її зміст також складає протиріччя, але воно відрізняється від вихідного тим, що її опосередковані ланки, наприклад окремі структурні сегменти паразитарної елітної економіки, її механізми – перекладання витрат, вилучення доходу, еміграція капіталів – виступають вже в явній формі.

Безпосередні факти дійсності, суспільний досвід, емпіричні поняття, зв'язані з функціонуванням системи тіньової економіки, частіше за все протирічають вихідній та центральній категорії теорії, в той же час як завершальна категорія дає їм пояснення. Вона уособлює форму існування сутності, виявленій у центральній категорії. Такою для теорії тіньової економіки, на наш погляд, є категорія «тіньовий механізм перерозподілу власності та влади». Якщо вихідна категорія даної теорії виявляє субстанціональну єдність всієї предметної області теорії, центральна категорія – її сутність, то завершальна категорія характеризує явище, як необхідну форму прояву сутності досліджуваного предмета. Сутність в цій категорії виступає в особливій формі: завершальна категорія теорії тіньової економіки має своїм змістом діалектичне поєднання явища, дійсності та можливості, утворюючи початок вихідної категорії нової теорії – теорії детінізації економіки [1, с. 206].

Побудова теорії тіньової економіки через основні, вузлові поняття теорії, що синтезують накопичений науковий матеріал – вихідну, центральну та завершальну категорію, – створює як результат широку системну композицію наукових наслідків, які можуть мати важливе теоретичне та

практичне значення. Так, вона дозволяє здійснити подальший розвиток та удосконалення теорії тіньової економіки. До деяких наукових наслідків слід віднести різноманітні ендогенні та екзогенні (по відношенню до національного простору) прояви розподільчих та перерозподільних процесів у територіальному, галузевому, функціональному, структурному аспектах тощо. Однак лише категорія «тіньовий перерозподіл власності і влади» має статус основного наслідку. Застосування цієї основної форми, в якій виступає, виявляється сутність тіньової економіки, дозволяє логічно завершити теорію, теоретично та методологічно підсилити її пізнавальну функцію.

Висновки

Наукова теорія – це широка і всеосяжна форма суспільних, логічно зв'язаних системних знань про відповідну сукупність явищ діяльності, яка визначається системною організацією самого матеріального світу. Адже вся об'єктивна дійсність являє собою складноорганізовану мегасистему, а кожна окрема сфера дійсності є визначена система. Однак якщо окремі сфери дійсності – суть системи різних рівнів, то і теорії, що відбивають, відтворюють у теоретичному знанні сутність цих явищ, екзогенні та ендогенні зв'язки цих систем, також суть системи [7, с. 291–292].

Теорія тінізації економіки є логічно побудованою системою організацією категоріального апарату теоретичного пізнання та подальшого розвитку комплексу проблем нездатності держави [8, с. 14–15].

Категоріальна структура теоретичної системи може бути сформована навколо її стрижня – трьох основних категорій: 1) вихідної; 2) центральної і 3) завершальної.

Вихідною категорією теорії, на наш погляд, як результат наукової гіпотези, є категорія «тіньова економіка є формою кризи державного управління». Вона є результатом завершальної категорії попередньої економічної теорії, але остання стає вихідною категорією лише тоді, коли досягає достатнього ступеня узагальнення та поглиблюється до розуміння субстанції.

Центральна категорія теорії тіньової економіки формується вже як специфічна для даної теорії і, за видимістю, прямо протилежна (через діалектичне заперечення) вихідній. Такою категорією, на наш погляд, є категорія «паразитарна елітна економіка – базова основа тінізації національного економічного простору».

Якщо вихідна категорія даної теорії виявляє субстанціональну єдність всієї предметної області теорії, центральна категорія – її сутність, то завершальна категорія характеризує явище, як необхідну форму прояву сутності досліджуваного предмета. Сутність в цій категорії виступає в особливій формі: завершальна категорія теорії тіньової економіки має своїм змістом діалектичне поєднання явища, дійсності та можливості, утворюючи початок вихідної категорії нової теорії – теорії детінізації економіки.

Побудова теорії тіньової економіки через основні, вузлові поняття теорії, що синтезують накопичений науковий матеріал – вихідну, центральну та завершальну категорію, – створює як результат широку системну композицію наукових наслідків, які можуть мати важливе теоретичне та практичне значення. Так, вона дозволяє здійснити подальший розвиток та удосконалення теорії тіньової економіки.

Література

1. Кумпф Ф. Диалектическая логика: Основные принципы и проблемы / Ф. Кумпф, З. Оруджев. – М.: Политиздат, 1979. – 286 с.
2. Андреев И.Д. Диалектическая логика / И.Д. Андреев. – М.: Высш. шк., 1985. – 367 с.
3. Предборський В.А. Теорія тіньової економіки в системі сучасних наук / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Ук-

раїні: зб. наук. пр. Науково-дослідного економічного ін-ту Мін-ва економіки України. – К., 2010. – Вип. 11. – С. 3–7.

4. Шептулин А.П. Диалектика единичного, особенного и общего / А.П. Шептулин. – М.: Высшая школа, 1973. – 272 с.

5. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 614 с.

6. Предборський В.А. Кризові процеси сучасної елітної економіки / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Науково-дослідного економічного ін-ту Мін-ва економіки України. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 62–65.

7. Андреев И.Д. Диалектическая логика / И.Д. Андреев. – М.: Высш. шк., 1985. – С. 291–292.

8. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора / Дж. Ю. Стиглиц. – М.: Изд-во МГУ: ИНФРА-М, 1997. – С. 14–15.

А.А. ОКСЕНЕНКО,

аспірант, Міжрегіональна академія управління персоналом

Аналіз світового досвіду реалізації податкової політики та визначення впливу податків на соціально-економічний розвиток країни

У статті розглядається використання функцій податків у сучасних зарубіжних країнах. Охарактеризовані основні особливості оподаткування податком на прибуток, податком на доходи фізичних осіб, податком на додану вартість та акцизними податками. Визначені загальні напрями формування та використання інструментів податкової політики як регуляторів соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: податкова політика, функції податків, оподаткування, податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизні податки.

В статье рассматривается использование функций налогов в современных зарубежных странах. Охарактеризованы основные особенности налогообложения налогом на прибыль, налогом на доходы физических лиц, налогом на добавленную стоимость и акцизного налога. Определены общие направления формирования и использования инструментов налоговой политики как регуляторов социально-экономического развития.

Ключевые слова: налоговая политика, функции налогов, налогообложение, налог на прибыль, налог на доходы физических лиц, налог на добавленную стоимость, акцизные налоги.

The article describes the usage of tax functions in modern countries. Described the main features of the corporate income tax, personal income tax, value added tax and

excises. Identified the general directions of the development and usage of instruments of tax policy as regulators of social and economic development.

Keywords: tax policy, tax functions, taxation, corporate income tax, personal income tax, value added tax, excises.

Постановка проблеми. Одне з визначальних місць серед важелів впливу на економічний і соціальний розвиток країн світу відводиться податковій політиці, основною метою якої є забезпечення бюджетних надходжень та створення рівнонапруженого податкового тиску на платників податків. Сутність податків розкривається через функції, що вони виконують. Однак наразі серед науковців немає єдиної точки зору щодо класифікації функцій податків та визначення тих з них, що є основними (домінуючими) з усього комплексу податків, що діють у тій чи іншій країні. Аналіз практики оподаткування в різних країнах світу свідчить, що в державах із розвинутою ринковою економікою відбулися зміни в використанні функцій податків – з фіскальної на регулюючу. Таким чином, аналіз іноземного досвіду застосування фіскального та регулюючого впливу податкової політики задля забезпечення сталого економічного розвитку країни є актуальним і потребує ґрунтовного наукового дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі приділено достат-